

УДК 371.13.017.4

**ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ТА ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК
ВАЖЛИВІ ВЛАСТИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ**

©Калашнікова Л.Ю.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської
обласної ради*

Інформація про автора:

Калашнікова Леся Юріївна: ORCID: 0000-0002-5481-5948; korolu4ka@mail.ru; викладач;
комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
провулок Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

Стаття присвячена розв'язанню проблеми формування соціальної позиції в майбутніх учителів. Визначено основні знання, оволодіння якими сприяє виробленню у студентів соціальної позиції: знання філософсько-культурологічної, політичної, правової термінології, знання в галузі соціології, соціокультурні знання, знання у сфері педагогіки та методики і сучасних інноваційних технологій громадянського виховання молоді, шляхів її соціалізації.

Представлена структура соціальної позиції студентів педагогічного університету як сукупність аксіологічного, інтелектуально-когнітивного, комунікативно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів.

Ключові слова: соціальна позиція учителя, студент, педагогічний університет, аксіологічний, інтелектуально-когнітивний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти.

Калашнікова Л.Ю. «Гражданственность и гуманистическая направленность как важные свойства социальной позиции будущих учителей»

Статья посвящена решению проблемы формирования социальной позиции будущих учителей. Определены основные знания, овладение которыми способствует выработке у студентов социальной позиции: знания философско-культурологической, политической, правовой терминологии, знания в отрасли социологии, социокультурные знания, знания, в сфере педагогики и методики современных инновационных технологий гражданского воспитания молодежи, путей её социализации.

Представлена структура социальной позиции студентов педагогического университета как совокупность аксиологического, интеллектуально-когнитивного, коммуникативно-деятельностного и личностно-рефлексивного компонентов.

Ключевые слова: социальная позиция учителя, студент, педагогический университет, аксиологический, интеллектуально-когнитивный, коммуникативно-деятельностный, личностно-рефлексивный компоненты.

L. Kalashnikova "Civil Position and Humanism as Important Properties Future Teacher's Social Position"

The article is devoted the decision of forming teachers' social position. The author presented the determinations of basic knowledges, which promote the students' social position: philosophy culture knowledge, political, legal terminology, sociological knowledge, social knowledge, knowledge of pedagogics and methods and modern innovative technologies of young people's civil education, ways of their socialization.

It was presented the structure of students' social position of pedagogical university as an aggregate of intellectual cognitive, communicative activity, activity behavioural components.

Key words: teachers' social position, student, pedagogical university, intellectual cognitive, communicative activity, activity behavioural components.

Постановка проблеми. Перед сучасним учителем постає важливе завдання сформувати у підростаючого покоління комплекс особистих якостей характеру, найважливіших людських почуттів, які б спонукали особистість до позитивних дій і вчинків громадянина, допомагали б формувати відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій, звичаїв, відповідальності за їх збереження і примноження. Ці завдання віднайшли відображення в Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції національного виховання, законах України «Про освіту», «Про захист суспільної моралі» та ін.

Для забезпечення соціального замовлення до сучасної школи майбутньому вчителю треба не тільки оволодіти знаннями, методами і прийомами виховної роботи, але бути самому гідним громадянином своєї держави з чітко визначеними моральними пріоритетами. Тож постає проблема формування в майбутнього вчителя соціальної позиції, яка більш ніж будь-яке інше утворення внутрішнього світу особистості визначає соціальну стійкість системи її взаємин із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування свідомості, самосвідомості та професійних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема набуває особливої гостроти в сучасних умовах, коли відбуваються глобальні зміни в соціальній, політичній та економічній сферах життя України, для яких характерними є нестабільність та суперечливість громадянських цінностей та ідеалів у суспільстві.

Розв'язання проблеми формування соціальної позиції в майбутніх учителів потребує аналізу її теоретичної розробленості.

Позицію як внутрішній компонент структури особистості досліджено багатьма вченими (К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, Е. Бернс, Л. Божович, Б. Братусь, І. Колесникова, Л. Кондрашова, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Ю. Куницька, Л. Лесохіна, І. Луценко, А. Макаренко, В. Маралов, А. Маркова, О. Руденко, В. Ситаров, М. Ситникова, В. Сластьонін, В. Слободчиков, В. Сорока-Росинський, Л. Сочень, О. Титова, К. Ушинський, С. Шиянов, С. Щербина, Н. Щуркова та інші).

Суть поняття *професійно-педагогічної позиції вчителя* розкрито в наукових наробках М. Боритка, І. Ісаєва, М. Прохорової, В. Сластьоніна, Є. Шиянова та інших. Формуванню професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи присвячено дослідження О. Темченко. У дисертації О. Фісун досліджено проблему формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу.

Проблемі виховання студентської молоді вищого навчального закладу присвячено праці Р. Абдулова, Г. Авдіянц, Л. Ази, Є. Бондаревської, О. Горожанкіної, І. Зязюна, А. Капської, В. Козакова, М. Ковтун, Л. Кондрашової, О. Олексюк, Л. Пелех, В. Петрової, А. Троцько, Л. Чорної та інших учених. У дослідженнях О. Бабакіної, О. Гевко, Т. Демиденко, Т. Демонюк, В. Одарченко, В. Радула висвітлено питання формування громадянськості, соціальної зрілості майбутнього вчителя.

Для формування соціальної позиції студентів значний потенціал має навчально-виховне середовище, оскільки воно, на думку багатьох учених (В. Біблер, Ю. Бронський, Л. Буєва, Ю. Волков, В. Ільїна, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Новікова, В. Семенов, Н. Ходякова та інші) вбачають у тому, що воно сприяє перетворенню зовнішніх ставлень у внутрішню структуру особистості; створює сприятливі умови для всебічного розвитку й саморозвитку особистості, наповненню громадськими, громадянськими та етично-естетичними цінностями суб'єктів навчання й виховання, поширенню нових культурних цінностей, стимулює групові інтереси, підсилює взаємостосунки; сприяє засвоєнню соціального досвіду й набуттю якостей, необхідних людині для життя тощо.

Виклад основного матеріалу. Основу суспільної свідомості, переконань, світогляду складають знання. Отже, соціальна позиція містить теоретичну (когнітивну) складову.

До основних знань, оволодіння якими сприяє виробленню у студентів соціальної позиції відносимо: знання філософсько-культурологічної, політичної, правової, людинознавчої термінології; політологічні знання; знання в галузі соціології; правові

знання; соціокультурні знання; знання у сфері соціальної педагогіки та методики і сучасних інноваційних технологій громадянського виховання молоді, шляхів її соціалізації.

Якостей, що характеризують майбутнього педагога в аспекті його соціальної позиції, можна назвати велику кількість. Проте серед них визначальна роль, на нашу думку, належить таким якостям-цінностям, як [7, с. 125]:

а) *загальнолюдські*: гуманність, доброта, чуйність, милосердя, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду, бережливе ставлення до природи;

б) *демократичні* (як цінності громадянського суспільства): відчуття власної гідності, шанування прав людини і свободи особистості як абсолютної цінності; повага до законів; визнання демократичних цінностей як головних: свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі й людських прав, солідарність, захист докільця, відданість миру; лояльне і водночас вимогливе ставлення до влади; активна громадянська позиція щодо необхідності участі в демократичних перетвореннях, впевненість у своїй спроможності впливати на життя суспільства; повага до інтересів, прав, самобутності великих і малих народів міжкультурне взаєморозуміння, толерантність;

в) *національні*: обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною, державою; віра в духовні сили своєї нації, її майбутнє; любов до України та рідного краю, повага до її культури, традицій, історії.

Важливою властивістю особистості майбутнього педагога, яка суттєво впливає на його соціальну позицію вважаємо *гуманістичну спрямованість*.

Гуманістична спрямованість як спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків становлять ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації.

І. Зязюн запропонував такий розподіл гуманістичних орієнтацій учителя: 1) на себе – самоутвердження (щоб учні бачили кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); 2) на засоби педагогічного впливу; 3) на особистість учня (адаптація особистості в колективі); 4) на мету педагогічної діяльності (на допомогу учневі в розвитку – гуманістична стратегія).

Для педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоутвердження, доцільності засобів, урахування потреб вихованців [4, с.30-31].

Найважливішими рисами *громадянськості* вважаємо патріотичну свідомість (патріотизм), громадянський обов'язок і відповідальність, суспільну ініціативність й активність, готовність працювати на благо Батьківщини і самого себе, піднесення міжнародного авторитету України, захист її честі і слави; повагу до Конституції, законів української держави, прийнятих у ній правових норм, сформовану потребу їх дотримання, високу правосвідомість, національну гідність, повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії народу, усвідомлення своєї приналежності до нього як до представника, спадкоємця і наступника, дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію, фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну вихованість, гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв інших народів, що населяють Україну, високу культуру міжнаціонального спілкування.

Патріотизм характеризується як почуття любові до Вітчизни, готовність підкорити свої особисті та групові інтереси загальним інтересам держави, служіння їй та готовність захищати Батьківщину, її свободу, демократію та незалежність. Патріотизм набуває актуальності у зв'язку з розширенням відсотків інтернаціоналізації, міждержавної, регіональної та планетарної інтеграції, глобалізації. Патріотизм не можна протиставляти інтернаціоналізму.

Погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що патріотизм, заснований на протиставленні свого народу (етносу), своєї країни іншим народам та країнам, не може

вважатися справжнім, дійсним, конструктивним та порівняно легко переростає в націоналізм, ксенофобію та шовінізм.

Толерантність, совість, чесність розглядаємо як осередок морально-професійних якостей особистості, який характеризується переживанням студента ставлення до самого себе і вимог такого ставлення з боку інших з огляду на цінності своєї держави.

Громадянська совість полягає в осмисленні наслідків, емоційне реагування на них. Усе вищезазначене базується на визнанні загальнолюдських цінностей.

Поелементний аналіз складових соціальної позиції людини в цілому і педагога зокрема дав можливість представити структуру соціальної позиції студентів педагогічного університету як сукупність аксіологічного, інтелектуально-когнітивного, комунікативно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів. Вони відбивають розмаїття зовнішніх і внутрішніх зв'язків та відносин, ціннісних орієнтацій, способів педагогічної діяльності і спілкування, професійного самовиховання майбутнього педагога, що характеризують його соціальну зрілість і професійно-громадянську компетентність.

Аксіологічний компонент передбачає засвоєння основних суспільних ціннісно-сміслових і нормативно-регулятивних настанов, усвідомлення студентами значущості вироблення в себе соціальної позиції як важливої складової професіоналізму сучасного педагога, що забезпечує в професійно-педагогічній діяльності можливість введення учнів у світ загальнолюдських цінностей і надання їм підтримки у виборі індивідуально значимої системи ціннісних орієнтацій і смислів у динамічному потоці домінуючих суспільно-громадянських і загальнолюдських цінностей. Педагог зі сформованою соціальною позицією характеризується визначеністю оцінно-ціннісних ставлень, ціннісного сенсу діяльності. У цьому випадку основні соціально-громадянські цінності (прагнення до соціальної гармонії, обстоювання соціальної і міжетнічної справедливості, культура соціальних та політичних стосунків, повага до закону, рівність громадян перед законом, самовідповідальність людини, права людини, недоторканність особи тощо) стають для майбутнього педагога певними, вагомими ціннісними орієнтаціями.

Емоційно-вольовий компонент містить у собі стійке емоційно-чуттєве ставлення майбутнього педагога до навколишньої дійсності, яке виникає під час зіставлення прийнятих у суспільстві і освітньому середовищі цінностей з особистісними мотивами, переживаннями і життєвими смислами; загальну позитивну налаштованість на обраний вид діяльності; сформованість вольових механізмів, які забезпечують саморегуляцію студентом своїх дій і поведінки у соціумі. Зазначений компонент передбачає виявлення професійної ініціативності, наполегливості.

Інтелектуально-когнітивний компонент складають система політичних, правових, соціально-економічних, соціально-педагогічних знань, переконань, які є основою соціально-педагогічного мислення, соціально-політичного світогляду особистості, а досвід інтерпретації цього знання в його проекції на площину формування світоглядних уявлень учнів в умовах постійної трансформації інформаційного потоку.

Комунікативно-діяльнісний компонент включає сукупність умінь (інформаційно-інтелектуальні, операційно-регулятивні, організаційно-комунікативні, соціокультурні, рефлексивно-оцінні), які необхідні для реалізації майбутнім педагогом соціально-педагогічних функцій у різних видах професійної діяльності (виховній, соціокультурній, громадській тощо); передбачає оволодіння історичними і сучасними формами і засобами соціальної комунікації, провідними принципами здійснення діалогового (полілогового) спілкування через оволодіння основними його кодами в соціумі, орієнтованими на трансляцію механізмів взаємодії в суспільстві в процесі професійно-педагогічного спілкування з учнями; опанування принципами професійного функціонування людини як суб'єкта соціальної практики, досвідом способів людської перетворювальної активності в соціумі, розвинення критеріїв оцінювання, "принципів відбору соціально прийнятих форм, технологій і результатів діяльності з метою професійно-педагогічної трансляції та продукування соціально-ефективних форм життєдіяльності в індивідуальному досвіді учнів" [13].

Позицію педагога-вихователя ми розглядаємо як результат взаємопроникнення соціальних, професійних та індивідуально-типичних якостей особистості. Тобто сформована соціальна позиція майбутнього педагога характеризується особистісними якостями (гуманізм, громадянськість, чесність, гідність, відповідальність, об'єктивність, толерантність тощо), а також здатність до самоаналізу і рефлексії, які складають *суб'єктно-рефлексивний компонент* у її структурі.

Відзначимо, що когнітивний рівень у структурі соціальної позиції педагога має свою специфіку порівняно із відповідною складовою структури соціальної позиції як загальнолюдського феномена. Це пов'язано з соціальною роллю і змістом професійно-педагогічної діяльності. Особливо це стосується інтелектуально-когнітивного і комунікативно-діяльнісного компонентів, які передбачають не тільки систему відповідних знань і вмінь, а й теоретичну і практичну компетентність щодо здійснення педагогом громадянсько-політичного виховання і трансляцію соціальних цінностей.

Також слід підкреслити, що всі структурні компоненти соціальної позиції майбутнього педагога повинні ґрунтуватися на пріоритеті загальнолюдських цінностей добра і справедливості, ідеях гуманізму і демократизму у взаємовідносинах між людьми, народами і державами.

Висновки. Отже, соціальну позицію педагога розглядаємо як відносно стійку смислову систему індивідуального пізнання, що відображає соціально зумовлене ставлення людини до своєї країни, суспільства і до самого себе як його члена, функціонально представлена в контекстах соціокультурної орієнтації і актах соціальної поведінки як інтегрований образ суспільного розвитку, спосіб громадянської самоідентифікації і мотиви соціальної активності.

За суттю соціальна позиція являє собою усвідомлені та прийняті особистістю ідеї та принципи, сформовані на основі вивчення фактів і понять, де в єдності з інтелектуальним компонентом знаходиться емоційний (ставлення) і мотиваційно-спонукальний (готовність до дії) компоненти.

Соціальна позиція педагога як комплексна характеристика його особистості, діяльності, ставлень і вчинків відбиває стійку усвідомлену сукупність ставлень педагога до суспільства, до праці, до інших людей і до самого себе, що виявляється через систему соціально значущих установок і мотивів, цілей і цінностей, якими він керується в житті і професійній діяльності. У соціальній позиції майбутнього педагога виявляється його особистість, характер соціальної орієнтації, тип громадянської поведінки і діяльності.

Соціальна позиція педагога утворюється з тієї системи поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, ідеалів, установок, які були сформовані в період навчання у вищому навчальному закладі. У процесі професійної підготовки на їхній основі формується усвідомлення соціальної ролі вчителя, мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії, цілям і засобам педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Александрова О. Ф. Гуманістичні педагогічні цінності майбутніх педагогів як основа педагогічної діяльності / О. Ф. Александрова // Педагогічні науки та освіта : зб. наук. праць. — Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2008. — Вип. 3. — С. 17–28.
2. Бабкіна М. І. Роль суб'єктів соціального впливу в процесі формування активної громадянської позиції підлітка / Майя Бабкіна // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна : зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 22. — С. 37–43.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2006. — С. 3.
4. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. — Минск : Современное слово, 2005. — С. 30–31.
5. Плахтеєва В. І. Про сформованість громадянської свідомості у майбутніх учителів / В. І. Плахтеєва // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. — Х., 2006. — Вип. 25. — С. 112–117.
6. Проценко І. І. Евристичний діалог у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього

вчителя гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Ірина Іванівна Проценко ; СумДПУ, — Суми, 2013. — 210 с.

7. Радько Н. М. Громадсько-правова компетентність як умова успішної соціалізації та професійної самореалізації майбутніх соціальних педагогів / Н. М. Радько // Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 13-14 листопада 2014 р. (м. Суми). — Суми : Вид-во СумДПУ, 2014. — С. 122-126.

8. Савченко Д. Якісна виховна робота – запорука ефективної діяльності сучасного навчального закладу / Д. Савченко // Рідна школа. — 2010. — № 9. — С. 60–64.

9. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої школи: рек. щодо проведення у вищ. навч. закл. першої лекції / М-во вищ. освіти і науки України. Департамент вищ. освіти. Наук.-метод. центр вищ. освіти; [уклад.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, К. М. Левківський ; відп. ред. М. Ф. Степко]. — К. : Знання, 2005. — 55 с.

10. Твердохлеб М. Соціальна активність – шлях до вирішення проблеми виховання особистості XXI століття / М. Твердохлеб // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. — 2007. — № 23. — С. 144–152.

11. Темченко О. В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Василівна Темченко; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2010. — 272 с.

12. Троцько Г. В. Організація виховної роботи кураторів у вищому педагогічному навчальному закладі : метод. рек. : у 3 ч. Ч. 3. Нормативне забезпечення виховної роботи куратора академічної групи вищого педагогічного навчального закладу / Г. В. Троцько, А. О. Денисенко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х. : [б. в.], 2007. — 102 с.

13. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія / О. Л. Шевнюк. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. — 232с.

References

1. Aliksandrova, OF 2008, ‘Humanistychni pedahohichni tsinnosti maibutnikh pedahohiv yak osnova pedahohichnoi diialnosti’, *Pedahohichni nauky ta osvita*, iss. 3, pp. 17-28.

2. Babkina, MI 2007, ‘Rol sub’iektivnogo sotsialnogo vplyvu v protsesi formuvannya aktyvnoi hromadianskoj pozytsii pidlitka’, *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna*, iss. 22, pp. 37–43.

3. Bekh, ID 2006, *Vykhovannia osobystosti : skhodzhennia do dukhovnosti*, Lybid, Kyiv, p. 3.

4. Rapatsevich, ES 2005, *Pedagogika: Bolshaya sovremennaya entsiklopediya*, Sovremennoye slovo, Minsk, pp. 30–31.

5. Plakhtieieva, VI 2006, ‘Pro sformovanist hromadianskoj svidomosti u maibutnikh uchyteliv’, *Zasoby navchalnoi ta naukovy-doslidnoi roboty*, iss. 25, pp. 112–117.

6. Protsenko, I 2013, *Evrystychni dialoh u formuvanni profesiino-tvorchykh umin maibutnoho vchytelia humanitarnykh dystsyplin*, Kand. ped. nauk, thesis, Sumskii derzhavnyi pedahohichni universytet, Sumy.

7. Radko, NM 2014, ‘Hromadsko-pravova kompetentnist yak umova uspishnoi sotsializatsii ta profesiinoi samorealizatsii maibutnikh sotsialnykh pedahohiv’, *Evrystychna osvita u suspilstvi novykh sotsialnykh ta osobystisnykh tsinnostei* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. conf., 13-14.11 2014, (m. Sumy), Vyd-vo SumDPU, Sumy, pp. 122-126.

8. Savchenko, D 2010, ‘Yakisna vykhovna robota – zaporuka efektyvnoi diialnosti suchasnoho navchalnogo zakladu’, *Ridna shkola*, no. 9, pp. 60–64.

9. Stepko, MF, Boliubash, YaYa & Levkivskyi, KM 2005, *Studentske samovriadiuvannia yak nevidiemna skladova demokratyzatsii vyshchoi shkoly*, Znannia, Kyiv.

10. Tverdokhlieb, M 2007, ‘Sotsialna aktyvnist – shliakh do vyrishennia problemy vykhovannia osobystosti XXI stolittia’, *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*, no. 23, pp. 144–152.

11. Temchenko, OV 2010, ‘Pedahohichni umovy formuvannya profesiinoi pozytsii vchytelia zahalnoosvitnoi shkoly’, Kand. ped. nauk thesis, KhNPU imeni HS Skovorody, Kharkiv.

12. Trotsko, HV & Denysenko, AO 2007 *Orhanizatsiia vykhovnoi roboty kuratoriv u vyshchomu pedahohichnomu navchalnomu zakladi, part 3: Normatyvne zabezpechennia vykhovnoi roboty kuratora akademichnoi hrupy vyshchoho pedahohichnoho navchalnogo zakladu*, KhNPU imeni HS Skovorody, Kharkiv.

13. Shevniuk, OL 2003, *Kulturolohichna osvita maibutnoho vchytelia: teoriia i praktyka*, NPU im. M. P. Drahomanova, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2015р